

II. Abdülhamit Döneminde Rusya Yahudilerinin Selanik'te İskânları

Özer Özbozdağlı*

Özet

XIX. yüzyılda antisemitik hareketlerin en fazla olduğu ülkelerden biri Rusya'ydı. Bu antisemitik hareketlerin 1850'lerden sonra giderek baskı ve zulme dönüşmesi Yahudiler için de yeni bir başlangıçım oluşturdu. 1881'de tahta çıkan III. Alexsandır'ın takip ettiği Rus-Ortodoks milleti yaratma politikası, Rusyalı Yahudileri ya Ruslaşma ya da yaşadıkları topraklardan göç etme seçeneği ile baş başa bıraktı. Mayıs 1882 Rusya'da kabul edilen "Yahudiler Hakkında Muvakkat Nizam" adlı kanun Yahudilerin yaşantısını daha da kısıtlayarak bu süreci hızlandırmıştır. Bu kanun Yahudilerin emlak tasarrufunda bulunmalarına ve bazı vilayetlerde ikamet etmelerine sınırlamalar getirmektedir. Bununla birlikte Rusya'daki Yahudilerin vatandaş olarak hiçbir hakları yoktu. Artan baskı ve şiddet politikasıyla birlikte Yahudiler Amerika, Kanada, İngiltere ve Osmanlı topraklarına göç etmeye başladılar. Osmanlı topraklarına başlayan göçün rotası aslında Siyonist derneklerinin de teşvikiyle Filistin'di. Siyonist teşkilatların Filistin'de bir Yahudi devleti planlarından haberdar olan Osmanlı hükümeti, birkaç yüz bin Yahudi'nin bölgede toplanma ihtimaline karşı bazı tedbirler almıştır. Osmanlı topraklarına girmek isteyen Yahudilere bazı sınırlamalar getirilmiştir. Bu kararlar birlikte Rusya'daki Osmanlı Sefareti ve Şehbenderlikleri, yalnızca Osmanlı tabiiyetine geçen ve Filistin dışında bir bölgede yerleşmeyi kabul eden Yahudilere pasaport vermeye başladı. Osmanlı hükümeti Rus kumpanyalarıyla kafieler halinde gelen Yahudileri yasal işlemlerinin yapılmasının ardından Selanik, Aydın, İzmir, Manastır, Kosova ve Yanya vilayetlerinde iskân etme kararı aldı.1892 tarihli bir Osmanlı belgesinde Rusya'dan 963 nüfus Yahudi'nin İstanbul'a geldiği, bunlarının 826'sının Osmanlı, 103'nün Romanya, 20'sinin Yunan, 8'nin Avusturya, 6'sının Rusya tebaasından olduğu belirtilmektedir. Osmanlı İmparatorluğu, Osmanlı tabiiyetinden olan 826 nüfus Yahudi'nin yarısını Selanik'e, diğer yarısını da Aydın vilayetine iskân etme kararı almıştır. Bu düzensiz göç hareketi kafieler halinde devam etmiştir. Bu bildiride, Rusya'da gelen Yahudilerin Selanik vilayetinde iskânları Osmanlı arşiv belgeleri çerçevesinde ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Rusya, Yahudi, Osmanlı İmparatorluğu, Selanik, İskân.

* Doç. Dr., Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Hatay/ TÜRKİYE, oozbozdogli@mku.edu.tr, ORCID: 0000-0003-3486-7270, DOI: 10.37879/9789751756442.2023.48

The Settlement of Russian Jews in Thessaloniki During the Reign Of Abdulhamit II

Abstract

Russia was one of countries having most anti-Semitic actions in the XIX century. After 1850s, these anti-Semitic actions turned into oppression and persecution and marked a new beginning for Jews. The policy of creating a Russian-Orthodox nation of Alexander III, who ascended the throne in 1881, forced Russian either to become Russified or emigrate from their lands. The act "Temporary Order for Jews" adopted in Russia in May 1882, further restricted the lives of the Jews. This act was preventing Jews from acquiring estates and residing in certain provinces. The Jews in Russia had no rights as citizens. Due to increasing pressure, Jews began to migrate to America, Canada, England and Ottoman. The route of immigration to Ottoman lands was actually Palestine with encouragement of Zionist associations. Being aware of the Zionist organizations' plans for a Jewish state in Palestine, the Ottoman government took some precautions against the possibility of Jews gathering in the region. Restrictions were imposed on Jews who entered Ottoman lands. Ottoman Embassy and Consulates in Russia issued passports only to Jews becoming Ottoman nationals and settling in a region outside Palestine. Ottoman Empire decided to settle the Jews, coming in convoys in the provinces of Thessaloniki, Aydın, İzmir, Bitola, Kosovo and Ioannina after completing legal proceedings. An Ottoman document dated 1892 stated that 963 Jews came to Istanbul from Russia and 826 of them were Ottomans; 103 were Romanians, 20 Greeks, 8 Austrians and 6 Russians. Ottoman government decided to settle half of 826 Ottoman Jews in Thessaloniki and the other half in Aydın. This irregular migration continued in convoys. In this paper, the settlement of Russian Jews in Thessaloniki will be discussed within the framework of Ottoman archive documents.

Keywords: Russia, Jews, Ottoman Empire, Thessaloniki, Settlement.

Giriş

Yahudiler için Osmanlı İmparatorluğu, her zaman güvenilir bir liman oldu. 15. yüzyılın sonlarından itibaren İspanya ve Portekiz'den gelen Yahudilerin bir kısmı, Selanik'e yerleştirildi. 19. yüzyılın ikinci yarısında Doğu Avrupa ve Rusya'dan gelen Yahudiler, Osmanlı İmparatorluğu'na sığındı. 1854-1856 Kırım Harbi'nden

sonra Yahudiler, Osmanlı topraklarına göç ettiler.¹ Rusya'dan gerçekleşen Yahudi göçleri 19. yüzyılın sonunda pogromlar döneminde yoğunlaştı. Rusya'da, içlerinde Yahudilerin de bulunduğu rejim karşıtı hareketler, bir dönem had safhaya ulaştı. "Halk İradesi" hareketi, 1 Mart 1881 tarihinde Çar II. Aleksandr'a suikast düzenledi. Bu durum, Rusya'da var olan Yahudi karşıtlığının aksiyona dökülmesine ve pogromların gerçekleşmesine zemin hazırladı.² Pogrom (погром) kelimesi, Rusçada yıkıma yol açan anlamına gelen gromit fiilinden türetilmiştir. Kelime anlamı olarak bir etnik grubun diğerine karşı şiddet ve zulüm uygulamasını ifade etmektedir. Aynı dönemde Rusçadan İngilizceye geçen kelime, Yahudilere dönük şiddet ve katliamları ifade etmek için kullanılmaya başlanmıştır.³

Çar II. Aleksandr'a düzenlenen suikast (1881), Yahudiler için zor yılların habercisiydi. Yahudi yazarların "Güneyde Fırtınalar" olarak adlandırdığı bu zor yıllarda yaşanan pogromlar, 1881'den başlayarak dalgalar hâlinde (1881-1883, 1891-1892, 1903-1906) 1907 yılına kadar devam etti. Ukrayna başta olmak üzere Çarlık Rusyası'nın çeşitli bölgelerinde 1881-1883 yılları arasında gerçekleşen ilk pogromlar, Yahudilere dönük baskı ve şiddet sarmalına neden oldu. Yahudilere karşı oluşan toplumsal tepkiler, III. Aleksandr döneminde yasal düzenlemelere de yansdı. Kısıtlayıcı yasalar, ilk olarak Mayıs 1882'de (Yükseköğretim Kurumlarına Kabulde Kota) yürürlüğe girdi. Bu yasalar, Yahudilere yönelik ekonomik ayrımcılığı hızlandırdı.⁴ 1886-1889 yılları arasında, Yahudilerin herhangi bir mesleğe girmesi yasaklandı. Ayrıca Yahudilerin yaşayacağı bölgeleri belirleyen sınırlandırılmış bölge kısıtlaması uygulamaya konuldu. 1892 yılının Mayıs ve Haziran aylarında Yahudilerin gettolar dışına çıkması ve kent dışında toprak satın alması yasaklandı.⁵ 1891-1895 yılları arasında, sınırlandırılmış bölgenin dışında kalan yerlerden yoğun

- 1 Şule Toktaş-Fatih Resul Kılıç, "Jewis Immigration to the American Continent", *Göç Araştırmaları Dergisi*, C 4, 2018, s. 32; Devin E. Naar, "Jerusalem of the Balkans" to the Goldene Medina: Jewia Immigration From Salonica to the United States", *American Jewish History*, Vol. 93, No. 4, December 2007, s. 439; Ali Arslan, *Avrupa'dan Türkiye'ye İkinci Yahudi Göçü*, Truva Yayınları, İstanbul 2006, s. 144.
- 2 Şir Muhammed Dualı, *Çarlık Rusyası'nda Yahudiler*, Divan Kitap, İstanbul 2016, s. 103.
- 3 Bernard Lewis, *Semitizm ve Anti-Semitizm*, çev. Hür Güldü, Everest Yayınları, İstanbul 2004, s. 73; Yusuf Besalel, *Yahudi Tarihi*, Üniversal Yayıncılık, İstanbul 2000, s. 85; Dualı, *age.*, s. 116.
- 4 Nevile J. Mandel, "Ottoman Policy and Restriction on Jewish Settlement in Palestine 1881-1908", *Middle Eastern Studies*, Vol. 10, No. 3, s. 312.
- 5 Burcu Özdemir, "Çarlık Rusyası'nda Yahudi Siyaseti ve Pogrom Hareketleri", *MUTAD*, S. VI, 2019, s. 84; Eva Groepier, *Anti Semitizm*, çev. Süheyla Kaya, Belge Uluslararası Yayıncılık, İstanbul: 1999, s. 193.

kovulmalar gerçekleştirildi. Rusya vatandaşı olmayan Yahudiler, sınır dışı edildi.⁶ Bu pogromlar ve yasal düzenlemeler, Rusya'da nüfusun yaklaşık %4'ünü oluşturan Yahudilerin göç etmesine neden oldu.⁷ Kötü ekonomik durum, hızlı nüfus artışı, iktisadi kaynakların sınırlı olması da göçü tetikledi. 1891-1892 yıllarında Yahudi göçüne neden olan olaylardan bir diğeri de ölümlere kadar neden olan kıtlıktı.⁸

1881 pogromları, Yahudilerin entegrasyonu fikrini boşa çıkardı. 1881'den 1907'ye kadar gerçekleşen pogromlar nedeniyle kitlesel Yahudi göçleri yaşandı. Yahudiler için göç, aynı zamanda anti-semitizme karşı tepkiydi.⁹ Yüzbinlerce Yahudi; ABD, Birleşik Krallık, Güney Amerika, Güney Afrika, Osmanlı İmparatorluğu gibi ülkelere göç ettiler. 1881- 1914 yılları arasında yaklaşık 3 milyon Yahudi'nin Rusya'yı terk ettiği tahmin edilmektedir.¹⁰

Rusya'daki pogromlar, siyasi Siyonizm hareketiyle birlikte Filistin'de bir Yahudi devletinin kurulması fikrini ortaya çıkardı. Bu bağlamda, Osmanlı topraklarına yapılan göçün hedefinin Filistin olduğu söylenebilir. Siyasal Siyonizm'in hedeflerinden haberdar olan Osmanlı hükümeti, Yahudilerin Filistin bölgesine göçünü yasaklayarak onların Selanik, İzmir gibi kentlerde iskân edilmelerine karar verdi. Bu bildiriye, Rusya'dan göç eden Yahudilerin Selanik vilayetinde iskânı ele alınmıştır.

A. Yahudilerin Göçü

1881'de Rusya'da başlayan pogromlar sonrası baskı ve şiddetten kaçan Yahudiler, dalgalar halinde Osmanlı ülkesine sığındılar.¹¹ Rusya'dan Osmanlı topraklarına 1881'de başlayan göç, dalgalı bir seyir izlese de 1890'ların başında yoğunlaştı.

Osmanlı topraklarına başlayan göçün ana hedefi, Siyonist derneklerin de teşvikiyle Filistin'di. Bunun için Rusya'da bir cemiyet de kurulmuştu. Siyonist teşkilatların Filistin'de bir Yahudi devleti planlarından haberdar olan Osmanlı

6 Paul Johnson, *Yahudi Tarihi*, Çev. Filiz Orman, Pozitif Yayınları, İstanbul 2000, s. 434.

7 Maria Domilakou, "From the Black Sea to the Pampes: the Migratory: Movements to South America 1870-1914", *Black Sea History Working Papers*, ed. Maria Christina, Crete, Vol. 7, 2020, s. 98; Özdemir, agm., s. 84.

8 Özdemir, agm., s. 87.

9 Orhan Koloğlu, "Ahmet Mithat ve Tercüman-ı Hakikat'te Yahudi Sorunu", *Osmanlı Araştırmaları*, XIII, 1993, s. 11.

10 Özdemir, agm., s. 84; Dualı, *age.*, s. 104.

11 Dualı, *age.*, s. 131.

hükümeti, Filistin'e gerçekleşen ilk göçlerin ardından birkaç yüz bin Yahudi'nin bölgede toplanma ihtimaline karşı bazı tedbirler aldı. II. Abdülhamit, Yahudi göçmenleri kabul etmesine rağmen bu göçmenlerin Filistin topraklarına gitmesini yasakladı.¹² Yahudilerin iskân için kabul edilmeyecekleri, sadece geçici surette ziyaretçilerin kabul edileceği bildirildi.¹³ Yahudilerin Filistin'de 3 aydan fazla kalmaları, yasaklandı. Bu kararlarla birlikte Yahudilerin Filistin dışındaki bölgelere yerleşmeleri şart koşuldu.¹⁴ Rusya'da gördükleri baskı ve şiddetten kaçan Yahudiler, devamlı surette Osmanlı ülkesine göç etmek istediklerini belirten arzuhaller verdi. Babialı, bunların kabulü ve iskânları için yeni bir karar alınmadığını belirterek karar alınana kadar göç etmek isteyen Yahudilerin kabul edilmemesi için vilayetlere talimat verdi.¹⁵

1882 yılında Babialı, Filistin dışındaki yerlere yerleştirilmeyi kabul etmeleri şartıyla Yahudilerin göçüne izin verdi.¹⁶ Göçe izin verilmesiyle birlikte Osmanlı topraklarına girmek isteyen Yahudilere, bazı şartlar getirildi. Yahudilerin Osmanlı tabiiyetini, devletin nizam ve kanunlarını kabul etmeleri şartıyla Filistin dışında belirlenecek vilayetlere yerleştirilmelerine izin verildi. Bu kararlarla birlikte Rusya'daki Osmanlı Sefareti ve Şehbenderlikleri, yalnızca Osmanlı tabiiyetine geçen ve Filistin dışında bir bölgede yerleşmeyi kabul eden Yahudilere pasaport vermeye başladı.¹⁷ İskân bölgesi olarak Yahudilerin yoğun olarak yaşadığı Aydın ve Selanik vilayetleri kararlaştırıldı. Ancak Osmanlı yönetimi, gelişen şartlara göre yeni iskân yerleri de belirledi.¹⁸

12 Büşra Barın, *The Ottoman Policy Towards Jewish Immigration and Settlement in Palestine 1882-1920*, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2014, s. 2; Koloğlu, a.g.m., s. 16-17; Kemal H. Karpat, *Osmanlı Nüfusu 1830-1914*, çev. Bahar Tırnakçı, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2003, s. 324.

13 Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Yıldız Parekende Başkıtabet Dairesi Maruzat (Y.PRK.BŞK.), 6/77, 27 Eylül 1298 (Rumi).

14 BOA, Dahiliye Nezareti Mektubi Kalemi (DH.MKT), 1762/31, 3 Safer 1308 (Rumi). Hangi sancak ve kazaların Arz-ı Filistin Coğrafyası'nı oluşturduğunun bölgedeki askerî yetkililerce tespit edilmesi talep edilmiştir. Yapılan incelemelerde, Kudüs ve Akka sancaklarının Arz-ı Filistin'i oluşturduğu tespit edilmiştir. Bu bölgelere iskân yasaklanmıştır. BOA, Meclis-i Vükela Mazbataları (MV), 64/15, 3 Ramazan 1308 (Hicri).

15 BOA, Hariciye Nezareti Tahrirat (HR.TH.), 43/1, 1 Temmuz 1882 (Miladi).

16 BOA, Y.PRK.BŞK. 6/77, 27 Eylül 1298 (Rumi).

17 Karpat, *age.*, s. 325.

18 BOA, Yıldız Resmi Maruzat (Y.A.RES.), 17/49.

Rusya'dan gelen ilk Yahudi göçmenler, 1882 yılında Selanik'e yerleşti. 1882 yılında gelenlerle ilgili kesin veriler olmasa da sayılarının az olduğu tahmin edilmektedir. Göçmenlere, Selanik valiliğiyle birlikte Yahudi cemaati de yardım etti. Yahudi cemaati, göçmenlerin entegrasyonu için her türlü yardımı yaptı. Yahudi doktorlar tarafından hastalara ilaç ve gıda tedarik edildi. Yahudi göçmenler, sayıca az oldukları iskân ve diğer konularda ciddi sorunlar yaşamadı.¹⁹ İlk göçler, bazı ailelerin bölünmesine neden oldu. Bu sebeple Odesa'dan göç edip Selanik'e gönderilen Moskoviç, göç sırasında Rusya'da kalan eşi ve 2 çocuğunun; Niçkof ise kızının getirilmesi için Selanik valiliğine başvurdu. Yapılan araştırmalar sonucunda, getirilmesi talep edilen kişilerin uzun zaman önce Hocabey Şehbenderliğine başvurdukları ancak bir daha onlardan haber alınmadığı bilgisine ulaşılmıştır.²⁰

Yahudi göçlerinin 1891 ve 1892 yıllarında yoğunlaştığı görülmektedir. Bunun en önemli sebebi, Rusya'nın kendi vatandaşı olmayan Yahudileri sınır dışı etme kararıdır. Dönemin kaynaklarına göre Rusya'da yaklaşık 150.000 Rus vatandaşı olmayan Yahudi bulunmaktaydı. 1891'den itibaren yabancı pasaportluların Rus vatandaşlığına geçmelerinin yasaklanması ve ülkeden kovulmalarından sonra Osmanlı'ya göç eden Yahudilerin sayısında artış oldu. 26 Nisan 1892'de Odesa Valisi Amiral Zelenio, yabancı Yahudilerin sınır dışı edilmesi için bir genelge yayınladı. Bu karardan sonra Osmanlı İmparatorluğu'na sığınanlar arasında, Osmanlı vatandaşlığını kabul eden Yahudilerin yanı sıra Osmanlı tebaasından olan birçok Yahudi vardı. Bunlar, bir zamanlar Rusya'ya ticaret için giden Yahudilerdi.²¹ Osmanlı tebaası olan Yahudiler, sınır dışı kararıyla birlikte liman bölgelerine sevk edildi. Sevk işlemleri sırasında, Osmanlı vatandaşı olan Yahudiler ya soyulmuş ya da eşyalarına el konmuştur. Bir Osmanlı belgesinde, Osmanlı vatandaşı olan bir Yahudi ailenin sınır dışı edilmek için tutuklandığı ve Rus güvenlik güçleri tarafından eşyalarına el konduğu belirtilmektedir.²²

Yahudi göçmenler, 1891 yılında İstanbul'a gelmeye başladılar. Rusya'dan gelenler, geçici olarak İstanbul'da ikame ettirilip daha sonra daimî iskân bölgelerine sevk edilmekteydiler.²³ İstanbul, bir geçiş ve koordinasyon merkeziydi. İstanbul Yahudi

19 Merope Anastassiadou, *Tanzimat Çağında Bir Osmanlı Şehri: Selanik*, çev. Işık Ergüden, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1998, s. 104.

20 BOA, DH.MKT., 26/28, 12 Temmuz 1303 (Rumi).

21 Leo Errera, *The Russian Jews*, Printed by Ballatyne, Hanson & Co. New York: At the Ballantyne Press, 1984, s. 39-40.

22 BOA, HR.TH., 113/100, 26 Ekim 1891 (Miladi).

23 BOA, DH.MKT., 1983/70, 25 Temmuz 1308 (Rumi).

cemaati, Rusya'dan gelenler için yardıma hazırды. Hahambaşı, İstanbul'daki Yahudi göçmenlerine yardım işlerini organize etmekteydi. Bunun için göçmenlerin çeşitli yerlerde iskânına maddi yardım sağlamış ve manevi destek vermiştir.²⁴ Hahambaşılık, muhacirleri çeşitli sinagoglara ve kiralanan evlere yerleştirmiştir.²⁵ Muhacirlerin sevk ve iskân işleri ise Şehremaneti ve Muhacirin Komisyonu tarafından yürütülmüştür.²⁶

Göç dalgaları sonucu, Yahudi göçmenlerin sayısının İstanbul'da giderek artması, kalabalık sebebiyle izdiham yaşamasına neden olmuştur. II. Abdülhamit, bu soruna acil çözüm bulunmasını istemiştir. Yahudilerin İstanbul'da kiraladıkları evlerde kalabalık bir şekilde yaşamalarının toplum sağlığı açısından sıkıntılar yarattığı ve taharet gibi genel ahlak kurallarına uymamalarının hastalıklara neden olduğu anlaşılmıştır. Mevcut koşullardan dolayı perişan olan ve iae sıkıntıları yaşayan Yahudilerin bir an evvel uygun mahallere sevkleri kararlaştırılmıştır.²⁷

Hava sıcaklıklarının artması ve Rusya'da yaşanan kolera vakaları nedeniyle göçmenlere karantina uygulamasına başlanmıştır. Karantina süresini tamamlayanlar, daimî iskân bölgelerine sevk edilmiştir. Osmanlı hükümeti, İstanbul'da tabiiyet işlemleri tamamlananların sevk işlemlerini hızlandırmıştır. İçlerinde yabancı tabiiyetinden olanlara başka ülkelere gitmeleri için birkaç gün süre verilerek iskân bölgelerine gitmeyenlerin tabiiyetlerinin araştırılmasına karar verilmiştir. Muhacirin Komisyonuna, yeni gelecek olanların İstanbul'a kabul edilmemeleri, karaya çıkarılmaksızın ya geldikleri vapurla ya da aktarma yoluyla doğrudan daimi iskân bölgelerine sevk edilmeleri gerektiği bildirilmiştir.²⁸ Komisyona, sevk işlemleri gerçekleştirilen göçmenlerin iae ve vapur bedellerinin karşlanması için 32.000 kuruş ödenek gönderilmiştir.²⁹

Yahudilerin Filistin dışında Selanik ve İzmir gibi Yahudi nüfusun yoğun olduğu

24 *Tercüman-ı Hakikat*, No: 4224, 28 Temmuz 1308 (Rumi), s. 2.

25 *Karpat*, *age.*, s. 326.

26 BOA, DH.MKT., 1985/10, 27 Temmuz 1310 (Rumi).

27 BOA, İrade-i Hususi (İ.HUS.), 1/41, 17 Temmuz 1308 (Rumi).

28 BOA, İrade-i Dahiliye (İ.DH.), 1264/99354, 27 Kanun-i Sani 1307 (Rumi); BOA, DH. MKT., 1978/27, 1 Muharrem 1310 (Hicri); BOA, DH.MKT., 1983/70, 25 Temmuz 1308 (Rumi).

29 BOA, İ. DH. 1272/100010, 11 Kanun-i Sani 1307 (Rumi); BOA, DH.MKT., 1926/62, 13 Şubat 1307 (Rumi); BOA, DH.MKT., 1927/59, 17 Şubat 1307 (Rumi); BOA, DH.MKT., 1953/53, 14 Mayıs 1308 (Rumi); BOA, DH.MKT., 1959/65, 28 Mayıs 1308 (Rumi); BOA, Babıali Evrak Odası (BEO.), 156/11638, 4 Şubat 1308 (Rumi).

yerlere gönderilmeleri kararlaştırılmıştır.³⁰ Daha sonraki kararda ise Selanik ve İzmir vilayetlerinin yanı sıra Adana, Mersin, Yanya, Kosova, Manastır vilayetleri de iskân bölgeleri olarak belirlenmiştir.³¹ Göçmenlerin sevk işlemlerini, Muhacirin Komisyonu yürütmüştür. Muhacirin Komisyonu, göçmenlerin isimlerinin ve tabiiyetlerinin kaydedildiği defterler düzenleyerek vilayetlere göndermiştir.³²

1891 yılında gerçekleşen Odesa'daki pogromlardan kaçan Yahudilerin önemli bir kısmı, Selanik'e yerleştirildi.³³ Selanik'teki göçmen sayısı sınırlı olmasına rağmen 1891 yılında başlayan göç dalgasında Yahudi Cemaati, göçmenlerin şehir merkezinden ziyade sancak ve kazalarda iskânlarını kolaylaştırmaya çalışmıştır. Yahudi cemaatinin bu davranışında, 1890 Eylül'ünde Selanik'te yaşanan yangın felaketi etkili olmuştur. Yahudi Cemaati de yangından ciddi şekilde etkilenmişti. Bu sebeple Yahudi cemaati için 1891 yılında sayıları hâlâ az ve kontrol edilebilir olan göçmen sayısı, 1892 yılında endişe verici bir hâl almıştır.³⁴ Tercüman-ı Hakikat'ın 9 Ağustos 1892 tarihli nüshasında, İstanbul'a yaklaşık 3000 Yahudi'nin geldiği belirtilmektedir. Göçmenler, Rus kumpanyalarının vapurlarıyla ağırlıklı olarak pazartesi ve perşembe günleri gelmekteydi.³⁵

1891 yılı sonu ve 1892 yılı başlarında İstanbul'a gelen Yahudi göçmenlerin sayısı, 963'e ulaşmıştır. Osmanlı kurumları, göçmenlerin pasaportlarının kontrol edilmesi ve tabiiyetlerinin belirlenmesi konusunda titiz davranmıştır. Göçmenlerden Osmanlı tabiiyetine sahip olanların ayrılması kararlaştırılmıştır. Tabiiyet evrakları incelenen Yahudilerin çoğunun Osmanlı tabiiyetinden oldukları tespit edilmiştir. Bu noktada, bilgilerin arşivlenmesinin önemli olduğu görülmektedir. Muhacirlerin pasaportları üzerine yapılan incelemelerde, 826'sının Osmanlı; 103'ünün Romanya; 20'sinin Yunan; 8'inin Avusturya; 6'sının Rusya tabiiyetinde olduğu tespit edilmiştir. Osmanlı tabiiyetinden olan 826 muhacirin yarısının Selanik'e, diğer yarısının ise Aydın'a sevk edilmesi kararlaştırılmıştır. Osmanlı belgelerinden

30 BOA, DH.MKT., 1982/84, 23 Temmuz 1308 (Rumi); BOA, DH.MKT., 1980/123, 19 Temmuz 1308 (Rumi).

31 BOA, DH.MKT., 1985/10, 27 Temmuz 1308 (Rumi); BOA, DH.MKT., 1980/110, 19 Temmuz 1892 (Rumi).

32 BOA, İ.HUS., 1/41, 19 Temmuz 1308 (Rumi); *Tercüman-ı Hakikat*, No: 4220, 24 Temmuz 1308 (Rumi), s. 4.

33 Devin E. Naar, *Jewis Salonica: Between the Ottoman Empire and Modern Greece*, Stanford: Stanford University Press, California 2016, s. 54.

34 "Muhacirin-i Museviye", *Tercüman-ı Hakikat*, No: 4265, 15 Eylül 1308 (Rumi), s. 3.

35 BOA, DH.MKT., 1962/77, 3 Haziran 1308 (Rumi).

sevk işleminin dönem dönem ve kabileler hâlinde yapıldığı anlaşılmaktadır. Öncelikle pasaportları incelenen ve tabiiyeti kesinleştirilenlerin bir kısmı; iaşe ve vapur masrafları karşılanarak iskân bölgelerine sevk edilmişlerdir.³⁶ Başka ülkelerin tabiiyetine mensup olanlar, sefaretlere bildirilmiş ve belirli bir süre verilerek ülkeyi terk etmeleri istenmiştir. Bir başka örnek, Rusya'dan vapurla gelen 255 Yahudi göçmene ilişkindir. Bu göçmenlerden başka ülke vatandaşı olanlara belirli bir süre verilerek o ülkelerin elçilikleri tarafından İstanbul'dan çıkarılmaları talep edilmiştir. Osmanlı tabiiyetine sahip olanların ise diğer vilayetlerde iskânları uygun görülmüştür. Şehbenderliklere verilen talimatta Osmanlı tabiiyetini kabul edenlere, pasaport verilmesi istenmişti. Osmanlı tabiiyetine mensup olanların evrak kontrolleri ise İstanbul'da yapılmıştır.³⁷

Göçmenlerin sevk işlemi devam ederken Rusya'da kolera salgını yaşanması sebebiyle Sıhhiye Nezareti, Yahudi muhacirlerin İstanbul'a gelmelerinin uygun olmayacağını Muhacirin Komisyonuna iletmiştir. Ek olarak İstanbul'da bulunanların hemen sevk edilmeleri gerektiğini bildirmiştir.³⁸ Bunun üzerine Muhacirin Komisyonu, Yahudilerin sevk işlemini hızlandırma kararı almıştır. Bu karardan sonra Temmuz ayının ortalarında Rusya'dan gelen Yahudi muhacirler; kabileler hâlinde Selanik'e gönderilmiştir.³⁹ 1892 yılı Temmuz ayı ortalarında, Selanik ve Aydın vilayetlerine sevk edilenler dışında pasaportları ve tabiiyetleri kontrol edilen 169 kişinin Selanik'e gönderilmesine karar verilmiştir.⁴⁰ Sevk işleminden sonra komisyondan gönderilen defterde isimleri belirtilen ve Osmanlı tabiiyetinden olduğu tespit edilen 633 kişinin Selanik ve Aydın vilayetlerine sevkleri kararlaştırılmıştır. Defterde ismi belirtilen Yahudilerden 194'ü Selanik'e sevk edilmiştir. Daha sonra pasaport kontrol işleri ve tabiiyet incelemesi tamamlanan 178 Yahudi, Selanik'e nakledilmiştir. Bütün bu işlemlerden sonra toplamda 3 defa da, 491 muhacir düzenlenen defterlerle birlikte iskân bölgelerine gönderilmiştir.⁴¹

36 BOA, DH.MKT., 1973/67, 5 Temmuz 1308 (Rumi).

37 BOA, Hariciye Nezareti İdare (HR.İD), 16/41, 27 Nisan 1308 (Rumi).

38 119 nüfus da İzmir'e sevk edilmiştir. BOA, DH.MKT., 1975/69, 8 Temmuz 1308 (Rumi); BOA, DH.MKT., 1980/31, 18 Temmuz 1308 (Rumi).

39 BOA, Yıldız Perakende Dahiliye Nezareti Maruzatı (Y.PRK.DH), 5/54, 24 Temmuz 1308 (Rumi).

40 BOA, DH.MKT., 1978/46, 13 Temmuz 1308 (Rumi).

41 BOA, DH.MKT., 1975/69, 8 Temmuz 1308 (Rumi); BOA, DH.MKT., 1980/31, 18 Temmuz 1308 (Rumi).

Yabancı tabiiyetine mensup olanlara, istedikleri ülkelere gitme izni verilmiştir.⁴² Kolera salgınından dolayı hasta olan 42 kişinin İstanbul'da kalması nedeniyle Rusya'dan Yahudilerin gelmemesi için Hariciye Nezareti'nin girişimde bulunması kararlaştırılmıştır.⁴³

Ağustos ayının başında 1293 Yahudi, iskân olunmak üzere Selanik, Kosova ve Manastır vilayetlerine sevk edilmiştir.⁴⁴ 6 Ağustos 1892 tarihli bir Osmanlı belgesinde, şimdiye kadar iskân bölgelerine sevk olunan Yahudi göçmen sayısının 1944 kişi olduğu; bunların 703'ünün İzmir'e, 641'inin Selanik'e, 316 nüfusun ise Kosova ve Manastır vilayetlerine sevk edildiği belirtilmiştir.⁴⁵ Tercüman-ı Hakikat'in 5 Eylül 1892 tarihli nüshasında, İstanbul'da bulunan 2000'den fazla Yahudi göçmenin Muhacirin Komisyonu tarafından iskân olunmak üzere Aydın, Kosova, Manastır ve Selanik vilayetlerine sevk edildiği belirtilmektedir. Bununla birlikte peyderpey gelmekte olan Yahudiler, karaya çıkarılmaksızın aktarma yoluyla belirtilen vilayetlere sevk olunmaktaydı.⁴⁶

1892 yılı Temmuz ve Ağustos aylarında Selanik, önemli bir göç dalgasıyla karşılaştı. Alliance Isaelite Universelle belgelerinde, temmuz ayında 83 ailenin (yaklaşık 380 kişi), Ağustos ayının ilk günlerinde ise binden fazla göçmenin Selanik'e ulaştığı bildirilmiş; Ağustos ayının ortalarında ise 1500 kişinin bu sayıya eklendiği belirtilmiştir. Bu gelenlerin hepsi, Selanik'e yerleştirilmemiştir. Ağustos ayının ortalarında gelen 1500 kişinin yaklaşık 400'ü, Kasım 1892'e kadar Üsküp ve Manastır bölgelerine gönderilmiştir. Selanik'te muhacirlerin iskân ve işleri için kurulmuş olan komisyon, daha fazla göçmeni bu bölgelere göndermek için teşebbüslerde bulunmaya devam etmiştir.⁴⁷

Kafileler hâlinde gelişleri devam eden Yahudiler, İstanbul'da karaya çıkarılmayarak doğrudan iskân bölgelerine sevk edilmiştir. Aleksandır vapuruyla gelen 45, Sivastopol'dan gelip Kavak'ta karantinasını tamamlayarak İstanbul'a gelecek olan 22 ve Rus kumpanyasıyla gelen 62 Yahudi'nin Selanik ve İzmir'e

42 BOA, DH.MKT., 1978/46, 13 Temmuz 1308 (Rumi).

43 BOA, Y.PRK.DH., 5/54, 24 Temmuz 1308 (Rumi).

44 BOA, Y.PRK.DH., 5/54, 24 Temmuz 1308 (Rumi).

45 BOA, DH.MKT., 1983/70, 25 Temmuz 1308 (Rumi).

46 *Tercüman-ı Hakikat*, No: 4246, 24 Ağustos 1308 (Rumi), s. 3.

47 Anastasiadou, *age.*, s. 105; "Muhacirin-i Museviye", *Tercüman-ı Hakikat*, No: 4265, 15 Eylül 1308 (Rumi), s. 3.

sevkləri kararlaştırılmıştır.⁴⁸ Kavak'ta karantinasını tamamlayarak Rus vapuruyla İstanbul'a gelen 43 ve Odesa'dan İstanbul'a gelen 41 Yahudi göçmen, karaya çıkarılmayarak yine aynı vapurla Selanik'e sevk edilmiştir.⁴⁹

Selanik Yahudileri, göçe karşı değillerdi. Makedonya kırsalında nüfuslarının az olması nedeniyle buraya yapılacak Yahudi göçü, Makedonya'daki konumlarını güçlendirebilirdi. Selanik'e bağlı kaza ve sancaklarla birlikte Manastır ve Kosova vilayetlerine yapılacak iskânların bu durumu değiştirebileceğini düşünüyörlardı.⁵⁰ Ancak Selanik yerine Manastır ve Kosova vilayetlerine yerleştirilmek istenen Yahudiler, bu konuda pek istekli davranmamışlardır. Yahudiler, bu konuda Amerika'yı ve Avrupa ölkelerini tercih etmişlerdir. Örneğin, Selanik vilayetine bağlı Kavala kazasında iskân edilen 42 kişi, buranın hava ve suyuna alışamadıklarını belirterek Fransa'nın Marsilya kentine gitmek için izin istemişlerdir. Babialı, göçmenlerin bu talebini uygun görmüştür. Marsilya'ya gidenlerden bazıları, geri dönmüştür.⁵¹ Osmanlı hükümeti, Selanik ve diğer vilayetlere iskân edilen Yahudilerin İstanbul ve Filistin'e gelmelerinin engellenmesini istemiştir. Ancak Yahudilerin Filistin'e gitmek için dönem dönem bu yasağı deldikleri görölmektedir. Simon adlı bir Yahudi; kızı ve eşiyle birlikte Yafa'ya gitmek için Selanik'ten aldıkları mürur tezkeresiyle İstanbul'a gelmişlerdir. Durum üzerine ailenin Yafa'ya gitmek üzere vapura binişlerine engel olunması ve Selanik'e geri gönderilmeleri kararlaştırılmıştır.⁵²

1892 yazında İstanbul'a gelip Selanik ve İzmir'e sevk edilen Yahudilerin ardından bundan sonra geleceklerin kabul edilmemeleri kararlaştırılmıştı. Babialı, kendi vatandaşi olan Yahudiler için bu karardan geri adım atmak zorunda kalmıştır. Rus kumpanyalarıyla İstanbul'a gelen Yahudilerden Osmanlı tabiiyetinden olanlar, iskân bölgelerine gönderilmeye devam edilmiştir. Rus kumpanyasına ait Sezaroviç vapuruyla İstanbul'a gelen 10 Yahudi, 1892 Aralık'ında Selanik'e sevk

48 BOA, BEO., 43/3211, 21 Temmuz 1308 (Rumi); BOA, DH.MKT., 1983/4, 23 Temmuz 1308 (Rumi).

49 BOA, DH.MKT., 1985/23, 28 Temmuz 1308 (Rumi); BOA, Yıldız Hususi Maruzat (YA.HUS.), 263/64, 29 Temmuz 1308 (Rumi); BOA, DH.MKT., 1982/84, 23 Temmuz 1308 (Rumi).

50 Mark Mazomer, *Selanik 1430-1950*, çev. Gül Çağalı Güven, Alfa Yayınları, İstanbul 2013, s. 370.

51 Anastasiadou, *age.*, s. 105-106; BOA, DH.MKT., 1989/77, 6 Ağustos 1308 (Rumi); *Tercüman-ı Hakikat*, No: 4239, 15 Ağustos 1308 (Rumi), s. 3.

52 BOA, BEO., 94/7018, 11 Teşrin-i Evvel 1308 (Rumi); BOA, DH.MKT., 2015/95 15 Teşrin-i Evvel 1308 (Rumi).

edilmiştir.⁵³ İstanbul'a gelen 23 Yahudi'nin Osmanlı tabiiyetinden olduğunun tespit edilmesinden sonra vapur ve iaşe masrafları karşılanarak Selanik'e gönderilmiştir.⁵⁴

Aralık 1894'te Rusya'dan vapurla gelen 200 Yahudi'nin kabul edilemeyeceği yönündeki karar üzerine Rus kumpanyası, Osmanlı hükümetine müracaat etmiştir. Yapılan incelemede, gelenlerin bir dönem ticaret maksadıyla Rusya'ya giden Osmanlı tebaasından Yahudiler olduğu tespit edilince bu Yahudilerin de kabul edilmesi kararlaştırıldı. Gemiden indirilecek 200 Yahudi'nin karantina uygulaması sonrası 100'ünün Selanik'e, diğer yarısının İzmir'e gönderilerek iskân edilmeleri Meclis-i Vükelaca kabul edildi.⁵⁵

Selanik'e gerçekleştirilen bu iskânlarla kentin "Balkanların Kudüsü" olarak ünlene efsanevi statüsü yeniden canlandırıldı.⁵⁶ Bununla birlikte Selanik, Osmanlı coğrafyasında Yahudiler için önemli bir koordinasyon merkezi olma özelliğini devam ettirdi.

Osmanlı İmparatorluğu'nun Yahudi göçmenleri kabul etmesinin insani nedenleri yanında siyasi gerekçelerinin de olduğu söylenebilir. Makedonya sorunu bağlamında Osmanlı yönetimi için bölgede nüfus dengesinin değiştirilmesi, önemli bir konuydu. Çünkü Rum, Bulgar ve Sırp'ların Osmanlı Makedonya'sında nüfus çoğunluğunun kendilerine ait olduğu şeklinde iddiaları vardı. Bu bağlamda 93 Harbi'nden sonra önemli sayıda Müslüman muhacir Selanik, Kosova ve Manastır vilayetlerine yerleştirildi. Bununla birlikte Yahudilerin Selanik, Manastır ve Kosova vilayetlerine yerleştirilmesinde, bu nüfusun daha uyumlu ve sorunsuz bir tebaa olması etkili olmuştur.

B. Göçmenlere Yapılan Yardımlar

1891 ve 1892 yıllarında, Çarlık Rusyası'ndan gelen 2000'den fazla Yahudi göçmen Selanik'e yerleşti.⁵⁷ Yahudi göçmenlerin Selanik'te iskân ve iaşeleri için Karantina Doktoru Dobroma Efendi'nin başkanlığında bir komisyon kuruldu. Komisyonun amacı, muhacirler için yardım toplamak ve muhtaç olanlara erzak yardımında

53 BOA, DH.MKT., 2034/94, 13 Kanun-i Evvel 1308 (Rumi).

54 BOA, DH.MKT., 2045/76, 4 Nisan 1309 (Rumi).

55 BOA, MV., 81/51, 3 Eylül 1310 (Rumi); BOA, BEO., 478/35834, 7 Eylül 1310 (Rumi); BOA, DH.MKT., 285/38, 7 Eylül 1310 (Rumi).

56 Naar, agm., s. 439.

57 Mazomer, *age.*, s. 333.

bulunmak ayrıca muhacirlerden hasta olanları tespit edip onların tedavi edilmesini sağlamaktı. Şehrin zengin Yahudileri, bu amaç için harekete geçirilerek yaklaşık 700 lira yardım toplanmıştır. Komisyon, göçmenler için ev kiralamış ve hanlarda yaşayanları bu evlere yerleştirmiştir.⁵⁸ Bununla birlikte geliri muhacirlerin iskân ve iâşesi için harcanmak üzere, Memleket Bahçesi'nde askeri mızıkânın da katılacağı bir balo düzenlenmesi kararlaştırılmıştır. Baloya; askeri makamlar, Hamidiye Sanayi Mektebi İdaresi ve belediye destek olmuştur.⁵⁹

Selanik Yahudi cemaati, göçmenlerin entegrasyonunu kolaylaştıracak yardımlar yaptı.⁶⁰ 1873'te açılan Alliance İsrailit Okulu, yardım ve eğitim işlerini organize etti.⁶¹ Cemaat tarafından göçmenlere ilaç ve yiyecek sağlanması yanında iş imkânları sağlanmaya çalışıldı. Meslek sahibi olanlara ekipman ve maddi yardım sağlandı. Genç erkeklere, mesleki eğitim verildi. Mali durumun yetersiz kaldığı durumlarda, İstanbul Yahudi cemaatinden ve Avrupa Yahudilerinden fon sağlandı.⁶²

Yahudi cemaati bir taraftan göçmenlerin iâşe, sağlık ve iskân işleriyle uğraşırken diğer taraftan 1890 yangınının yıkıcı etkileriyle mücadele ediyordu. 1890 yangınında, Yahudilerin ikamet ettiği çoğu baraka, 2000 ev mahvolmuştu. 1890'dan sonra Yahudi cemaatinin yaşadığı sıkıntılara, 2000'den fazla Rusya Yahudisi'nin iskânıyla yeni sorunlar eklendi. İskân sorunlarını çözmek, daha da zorlaştı.⁶³ Yahudi cemaati, 1890 yangınının da etkisiyle göçmenlere konut sağlayacak durumda olmadığından göçmenler, genellikle şehir dışındaki sağlık koşulları uygun olmayan kervansaraylara ve sinagoglara yığıldı. Bu durumun uzun sürmesi, göçmenler için sağlıksız koşulları da beraberinde getirdi. 1892 yılının Ağustos ve Kasım aylarında yaklaşık 150 aile, Yahudi mahallelerine yerleştirilmişti. 1893 yılı başında Tamud Torah'ta barınan, hâlâ 120 aile vardı. Selanik Yahudi cemaati, mali sorunlar

58 "Muhacirin-i Museviye", *Tercüman-ı Hakikat*, No: 4265, 15 Eylül 1308 (Rumi), s. 3.

59 BOA, Yıldız Perakende Askeri Maruzat (Y.PRK.ASK), 84/90, 29 Ağustos 1308 (Rumi).

60 "Muhacirin-i Museviye", *Tercüman-ı Hakikat*, No: 4265, 15 Eylül 1308 (Rumi), s. 3.

61 Basil C. Gounaris, "Selanik", *Doğu Akdeniz'de Liman Kentleri 1800-1914*, ed. Çağlar Keyder- Y. Eyüp Özverer - Danold Quataert, çev. Gül Çağlalı Güven, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1993, s. 111.

62 Dilek Yalçın Kaya, "The Case of Salonica in the Late Nineteenth Century", *The City in the Ottoman Empire: Migration and the Making of Urban Modernity*, Edit. Ulrike Freitag, Malte Fuhreman vd., Routledge Taylor & Frnacis Group, New York 2011, s. 185.

63 Rena Molho, *Selanik Yahudileri 1856-1919*, çev. Panayot Abacı, Bağlam Yayınları, İstanbul 2005, s. 15.

nedeniyle az sayıda Rus göçmen ailesine konut sağlayabilmişti. Selanik'te bulunan göçmen sayısı, 1894'te azalmaya başladı. Şubat 1894'te Selanik'te, yaklaşık 1000 ailenin olduğu belirtilmektedir. Göçmen sayısındaki azalışın temel nedeni, göçmenlerin başka yerlere gitmeleriydi. Bir başka etken ise salgın hastalıklardı. Sonbaharın başında Rusya'dan gelen göçmenlerin çoğu, sıtmadan hayatını kaybetmişti. Bununla birlikte kolera vakaları da görülmüştür. AIU Okul Müdürü Israel Danon, Kasım ayı başında yazdığı mektupta, Ağustos ayında 100'den fazla ölümün gerçekleştiğini belirtti. Ölüm oranının yüksekliğinin en önemli nedeni, kötü barınma koşullarıydı.⁶⁴

1890-1893 yılları arasında Selanik'te gerçekleştirilen havagazıyla aydınlanma ve içme suyu dağıtım şebekesiyle ilgili çalışmalar yanında Yahudi yerleşim alanı olan Vardar bölgesindeki bataklıkların kurutulmasıyla ilgili faaliyetler, Selanik'in ve Rusya Yahudi göçmenlerinin yaşam şartlarını olumlu yönde etkiledi. 1890 yangını, Yahudilerin kentte yeni bir dağılım içerisine girmesine neden oldu. Göçmelerin birçoğu, 1890 yangınından sonra evleri yananlar için oluşturulan yeni mahallelere yerleştirildiler.⁶⁵ Cemaat, yangında tahrip olan mahallelerin yerine yoksulları da kabul etmek için Vardar'da iki; Kalamaria'da bir mahalle oluşturdu. Dördüncüsü ise Baron Hirsch'in bağışı sayesinde sağlanan alanda, ülkelerindeki pogromlardan kaçan Rusya Yahudilerini yerleştirmek için tren garı yakınında kuruldu.⁶⁶ Bu yeni mahaller, zengin ailelerin girişimleriyle; önemli sayıdaki Yahudi yardımsever derneklerin yardımlarıyla oluşturuldu.⁶⁷ Nehama'ya göre Yahudi cemaati, Sultan'dan da bağış almıştır. Bağış, Yahudi göçmenlerin iskân faaliyetlerinde kullanılmıştır.⁶⁸ Bununla birlikte Yunanistan ve İtalya Yahudi cemaatleri yanında Londra Belediye Başkanı Sir Rufus Isaacs da bağışlarıyla destekte bulunmuştur. Paris'teki Alliance Israelite Universelle'nin Merkez Kurulu; Frankfurt, Rusya Kurulu gibi diğer Yahudi teşkilatları da yardımda bulunmuşlardır. 40.000 liranın üzerinde toplanan meblağ hem yangında zarar görenler hem de göçmenler için harcanmıştır. Yeni mahallelerin yapımında kullanılacak arsalar, bu meblağlarla

64 Anastasiadou, *age.*, s. 105-106.

65 Molho, *age.*, s. 33.

66 Reno Molho, "Yenilenme", *Selanik 1850-1918*, der. Gilles Veinstein, çev. Cüneyt Akalın, İletişim Yayınları, İstanbul 2014, s. 85; Bea Lewkowicz, *The Jewish Community of Thessalonika an Exploration of Memory and Identity in a Mediterranean City*, University of London, London 1999, s. 140.

67 Molho, *age.*, s. 33.

68 Molho, *age.*, s. 15.

alınmıştır.⁶⁹ Selanik Yahudi cemaatinin insani yardım ağı, göçmenlerin her türlü ihtiyaçlarına cevap verecek şekilde koordine edilmiştir.⁷⁰

Sonuç

Osmanlı İmparatorluğu, Yahudiler için her zaman güvenli bir sığınak oldu. 15. yüzyılda İspanya ve Portekiz gibi ülkelerden gelen Yahudilerle başlayan bu süreç, daha sonraki dönemlerde de devam etti. 19. yüzyılın son çeyreğinde Rusya'da pogromlardan kaçan Yahudiler, Osmanlı İmparatorluğu'na sığındılar. 1881'de başlayan göç dalgası, inişli çıkışlı bir grafik izlese de 1890'ların başında kitlesel bir hâl aldı. Osmanlı İmparatorluğu, 19. yüzyılın sonunda Rusya'da maruz kaldıkları baskı ve şiddetten kaçan Yahudileri, yoğun olarak yaşadıkları -Filistin dışında- Aydın ve Selanik gibi vilayetlere iskân etmeyi kararlaştırdı.

Bu dönemde Osmanlı yönetimi için en önemli konu, tabiiyet meselesiydi. Osmanlı tabiiyetini ve yasalarına uymayı kabul eden Yahudiler, belirlenen vilayetlere iskân edildi. Ancak yapılan incelemelerde, göç eden Yahudilerin önemli bir kısmının ticaret maksadıyla Rusya'ya giden Osmanlı vatandaşları olduğu tespit edildi.

Selanik vilayetine iskân edilen göçmen sayısının 2000'den fazla olduğu tahmin edilmektedir. Selanik'e gelenlerin gıda ve barınma ihtiyaçlarını karşılamak üzere devlet kurumları ve Yahudi cemaati harekete geçmiştir. Yahudi cemaati, özellikle 1890 yangınından sonra toplanan yardımların bir kısmını göçmenler için harcayarak iskân sorunlarını aşmaya çalışmıştır. Yahudi kolektivizmi, göçmenler için harekete geçerek Yahudi diasporasından topladıkları yardımlarla Selanik'te yeni mahalleler kurulmasını sağlamış ve buralara göçmenlerin yerleştirilmesi için faaliyette bulunmuşlardır.

69 Molho, *age.*, s. 106.

70 Molho, *age.*, s. 93.

Kaynaklar

Arşiv Kaynakları

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA),

Babıali Evrak Odası (BOE.): 478/35834; 156/11638; 43/3211; 94/7018.

Dâhiliye Nezareti Mektûbi Kalemi (DH.MKT): 1762/31; 26/28; 1978/27; 1962/77; 2034/94; 2015/95; 1985/23; 1978/46; 1926/62; 1927/59; 1953/53; 1959/65; 1973/67; 1975/69; 1980/31; 1980/110; 1980/123; 1982/84; 1983/4; 1983/70; 1989/77; 1996/17; 2045/76; 285/38; 1985/10.

Hariciye Nezareti İdare (HR.İD.): 16/4; 16/46.

Hariciye Nezareti Tahrirat (HR.TH.): 43/1; 113/100

İrade-i Dâhiliye (İ.DH.): 1264/99354; 1272/100010.

İrade-i Hususi (İ.HUS.): 1/41.

Meclis-i Vükela Mazbataları (MV): 64/15; 81/51.

Yıldız Hususi Maruzat (Y.A.HUS.): 263/64.

Yıldız Resmi Maruzat (Y.A.RES.): 17/49.

Yıldız Parekende Başkitabet Dairesi Maruzat (Y.PRK.BŞK.): 6/77.

Yıldız Perakende Askeri Maruzat (Y.PRK.ASK.): 84/90.

Yıldız Perakende Dahiliye Nezareti Maruzatı (Y.PRK. DH.): 5/54.

Sürelî Yayınlar

Tercüman-ı Hakikat, No: 4224, 28 Temmuz 1308, s. 2.

Tercüman-ı Hakikat, No: 4220, 24 Temmuz 1308, s. 4.

Tercüman-ı Hakikat, No: 4246, 24 Ağustos 1308, s. 3.

Tercüman-ı Hakikat, No: 4239, 15 Ağustos 1308, s. 3.

“Muhacirin-i Museviye”, *Tercüman-ı Hakikat*, No: 4265, 15 Eylül 1308, s. 3.

Araştırma ve İnceleme Eserler

Anastassiadou, Meropi, *Tanzimat Çağında Bir Osmanlı Şehri Selanik*, çev. Işık Ergüden, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2001.

Arslan, Ali, *Avrupa'dan Türkiye'ye İkinci Yahudi Göçü*, Truva Yayınları, İstanbul 2006.

Barın, Büşra, *The Ottoman Policy Towards Jewish Immigration and Settlement in Palestine 1882-1920*, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2014.

Besalel, Yusuf, *Yahudi Tarihi*, Üniversal Yayıncılık, İstanbul 2000.

Domilakou, Maria, “From the Black See to the Pampes: the Migratory: Movements to South America 1870-1914”, *Black See History Working Papers*, Vol. 7, edit. Maria Christina, Crete 2020, s. 93-128.

Dualı, Şir Muhammed, *Çarlık Rusya'sında Yahudiler*, Divan Kitap, İstanbul 2016.

Errera, Leo, *The Russian Jews*, Printed by Ballatyne, Hanson & Co. At the Ballantyne Press, Newyork 1984.

Gitelman, Zvi, *The Jews of Russia And the Soviet Union, 1881 To The Present*, Indiana University Press, Indianapolis 1988.

Groepler, Eva, *Anti Semitizm*, çev. Süheyla Kaya, Belge Uluslararası Yayıncılık, İstanbul 1999.

Gounaris, Basil C., “Selanik”, *Doğu Akdeniz'de Liman Kentleri 1800-1914*, Edit. Çağlar Keyder- Y. Eyüp Özverer- Danold Quataert, çev. Gül Çağlalı Güven, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1993, s. 103-120.

Johnson, Paul, *Yahudi Tarihi*, çev. Filiz Orman, Pozitif Yayınları, İstanbul 2000.

Karpat, Kemal H., *Osmanlı Nüfusu (1830-1914)*, çev. Bahar Tırnakçı, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2003.

Kaya, Dilek Yalçın, “The Case of Salonica in the Late Nineteenth Century”, *The City in the Ottoman Empire: Migration and the Making of Urban Modernity*, Edit. Ulrike Freitag-Malte Fuhremant vd., Routledge Taylor&Frnacis Group, New York 2011, s. 177-189.

Koloğlu, Orhan, “Ahmet Mithat ve Tercüman-ı Hakikatte Yahudi Sorunu”, *Osmanlı Araştırmaları*, XIII, İstanbul, 1993, s. 11-21.

Lewis, Bernard, *Semitizm ve Anti- Semitizm*, çev. Hür Güldü, Everest Yayınları, İstanbul 2004.

Lewkowicz, Bea, *The Jewis Community of Thessalonika an Exploration of Memory and Identity in a Mediterrenian City*, University of London, December 1999.

Mandel, Nevile J., “Ottoman Policy and Restriction on Jewish Settlement in Palestine 1881-1908”, *Middle Eastern Studies*, Vol. 10, No. 3, s. 312-332.

Mazomer, Mark, *Selanik 1430-1950*, çev. Gül Çağalı Güven, Alfa Yayınları, İstanbul 2013.

Molho, Reno, “Yenilenme”, *Selanik 1850-1918*, der. Gilles Veinstein, Çev. Cüneyt Akalın, İletişim Yayınları, İstanbul 2014, s. 79-89.

Molho, Rena, *Selanik Yahudileri*, çev. Panayot Abacı, Bağlam Yayınları, İstanbul 2015.

Naar, Devin E., “Jerusalem of the Balkans” to the Goldene Medina: Jewia Immigration From Salonica to the United States”, *American Jewish History*, Vol. 93, No. 4 December 2007, s. 435-439.

Naar, Devin E., *Jewis Salonica: Between the Ottoman Empire and Modern Greece*, Stanford University Press, Stanford California 2016.

Özdemir, Burcu, “Çarlık Rusya’sında Yahudi Siyaseti ve Pogrom Hareketleri”, *MUTAD*, VI/1, 2019, s. 78-96.

Toktaş, Şule - Kılıç, Fatih Resul, “Jewis Immigration to the American Continent”, *Göç Araştırmaları Dergisi*, C 4, 2018, s. 30-64.